

Pažinimo ir mokslo filosofija

MODERNIOSIOS EPISTEMOLOGIJOS SOLIPSIZMAS *EX PRINCIPIO INTERNO.*

Metafilosofinis agneologijos svarstymas

Marius Povilas Šaulauskas

Vilniaus universiteto Filosofijos istorijos ir logikos katedra

Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

Tel. (8 5) 266 7617

El. paštas: marius.saulauskas@fsf.vu.lt

Konstitutyvinė moderniojo filosofavimo savastis – epistemologinis svarstymas. Pažinimo teorija, o ne aksiologinė ir ontologinė žiūra, čia pašaukta pagrįsti tinkamą filosofinės problematikos visetą. Todėl episteminės filosofinio diskurso pretenzijos privalo būti artikuliuojamos metafilosofinės refleksijos horizonte ne tik nuosekliai redukuojant bet kokius sprendžiamus klausimus į filosofinio tyrimo sui generis euristinį potencialą, bet ir įtvirtinant tokio potencialo būtinumą, patikimumą ir nelygstamumą. Taip metafilosofinė filosofinio modernio savigrinda išvirsta episteminio ir epistemologinio ego principio tapatumo imperatyvu: žinojimas teįmanomas tik kaip save patį reglamentuojantis ir įteisinantis savo paties neatšaukiamą įsisteigimą aktas. Iš čia ir refleksyvosios epistemologijos primatas, ir eo ipso solipsizmo išvangos implikatyvas, verčiantis tokią neatsiejamą epistemologinio ir episteminio ego sąjungą agneologiniu svarstymu par excellence: modernioji pažinimo teorija išvirsta pirmąsias nežinojimo duoties, jo būdų ir jo sąlyginės įveikos galimybių conceptualinio tyrimo sistematika. Solipsizmo grėsmės genama modernioji epistemologinė metafilosofija ex principio interno tampa ne žinojimo įtvirtinimo, o nežinojimo amelioracijos ieška.

Pagrindiniai žodžiai: metafilosofija, modernioji filosofija, epistemologija, agneologija, solipsizmas.

Sutinkamai su įsitvirtinusia filosofinės istoriografijos tradicija, kurią įtikinamai liudija akademiniai forumai, prolegomeninės studijos, vadovėliai ir visų mokslo krypčių ir sričių universitetinių studijų pakopų programos, filosofinio modernio sklaida nuo pat pradžių esti paženklinta analitikos ir hermeneutikos kontroversijos stigma. Pastaroji šaukiama visokiausiai: empirikų ir racionalistų, pozityvistų ir antipozityvistų, analitinės ir kontinentinės filosofijos, analitikos ir hermeneutikos, *urbi et orbi* ir

„dvių kultūrų“ (Snow, 1964), posovietinėje erdvėje lengvai atpažįstamo „fizikų ir lyrikų“ ginčo vardais.

Štai ir 2011-ųjų pabaigoje ši principinė moderniosios filosofijos dvejbė, bemaž sutartinai traktuojama kaip įveiktinas blogis, buvo itin raiškiai patvirtinta minint „filosofijos dieną“. Ir toks patvirtinimas buvo nutaikytas ne tik ir net ne tiek, kaip to esame papratę tikėtis, į akademinę filosofijos bendruomenę, bet ir kiek į „pasaulietinę“ publiką. Daugiamilijoninės auditorijos aki-

vaizdoje Vakarų filosofijos dvilypumo bei jo įveikos klausimas buvo svarstomas tam reikalui skirtoje BBC programos laidoje, pavadintoje „Kontinentinis-analitinis pertrūkis“ (BBC, 2011). Taip šimtmečius fiksuota bifurkacinė filosofinio diskurso struktūra dar kartą sulaukė raiškaus savo neblėstamo aktualumo liudijimo ir kaip kaskart viltingo jos įveikos laukimo. Beje, tai, kad šiandiniame anglakalbiame pasaulyje auga susidomėjimas kontinentinės filosofijos tradicija, pavaidžiai fiksuoja ir demokratiškoji *Google Books Ngram Viewer* statistika, nors tokios kiekybinės išsklotinės nieku gyvu negali būti laikomos nei būtinu, nei patikimu filosofinio diskurso diagnostikos įrankiu (Nunberg, 2010). Šiame tūkstantmetyje pastebimą „analitinės filosofijos“ paminėjimo nuokrytį lydi išaugęs Heideggerio vardo populiarumas, apie 2005 metus ėmęs gerokai lenkti Wittgensteino paminėjimų skaičių (Ngram Viewer, 2011).

Tad kokios principinės nuostatos lemia nūdienės filosofinės savivokos būvį ir kodėl jį taip geidžiama pakeisti? Ar nebus taip, kad tokios lemties įrašo turime ieškoti pačioje filosofinio modernio šerdyje – jį steigiančiose antropocentrinės epistemologijos prielaidose bei iš jų *ex necessitate rei* kylančioje solipsizmo nuostatoje, kuri negailestingai pakerta tokių prielaidų pagrįstumo pretenzijas?

Būtent tokį egzistencinį paradoksą kaip sykis ir atveria maksimaliai subendrinanti filosofinė filosofinio diskurso refleksija – metafilosofinė žiūra. *Metafilosofija* čia (ir visose kitose mano ištarose) suprastina *sensus literalis*: kaip „filosofijos filosofija“ – kaip ypatingas filosofinis svarstymas, t. y. kaip specifinis diskursas, mąstantis *sui generis* filosofinės žiūros galimybes, jos ribas, įveikli-

nimo būdus bei aksiologinę priedermę. Savo ruožtu *filosofinis diskursas* – kaip manymas, sakymas, rašymas, numanymas, darymas ir nedarymas to ir taip, kaip tai daroma ir nedaroma būvant akademinio filosofinio svarstymo erdvėje, kurią institucionalizuoja tradicinės praktikos sankloda.

Čia matyti, kad modernioji Vakarų filosofija yra „grynosios“ epistemologijos steiginy s ir kad jos sisteminės sklaidos vektorius – iš esmės visų teorinio matymo lyčių redukcija į epistemologinį svarstymą. O absoliučia epistemologijos autonomija funduota filosofinė modernybė yra būtinai reikalinga ją nenumaldomai griaunančių solipsizmo pastolių: kuo labiau ji stengiasi pagrįsti žinojimo tikrybę ar bent jo galimybę *ex principio interno*, tuo smarkiau ji grimzta į abejonę; kuo labiau malšinamas episteminio tikrumo alkis, tuo aštresnis bado ir pasmerkties potyris. Ar nebus taip, kad filosofinį moderną steigianti epistemologija tikrumoje yra prisidengusi išdavikiškai permatomu figos lapeliu *agneologija* – sisteminio nežinojimo ir žinojimo negalios tyrimu? Todėl ne paskelbtoji *urbi et orbi* filosofinio modernio pertrūkio išvanga, o, atvirkščiai, sisteminis tokios šizofreniškosios išvangos fiasko yra endeminė nūdienės mūsiškosios filosofavimo tradicijos sveikatos sąlyga ir jos tolesnio gyvavimo laidas. Nes taip geidžiamo žinojimo tikrybės užklausa tikrumoje tėra lygiai tiek pat labai vengiamos nežinios paieška ir kalbinimas.

Tripakopė moderniosios filosofijos dvilypumo kulties retrospekcija

Retrospektyviosios filosofinio modernio sklaidos, arba, *sensu stricto*, analitinio-hermeneutinio pertrūkio terminais, pagrindiniu moderniojo filosofinio diskurso organizaci-

jos principu laikytinas retrospektyviai pamatomas ar „išrandamas“ metodologinis binarizmas. Tai nereiškia, kad toks binarizmas tebuvo jam primestas, yra dirbtinis bei nieko nepasako apie jo giluminę architektonikos prigimtį. Atvirkščiai: nepaisant to, kad radikalai bifurkacinė moderniosios filosofijos struktūra ėmė rasti tik Immanuelio Kanto dėka, o XVII ir XVIII amžiuje jokios dviejų „stovyklų“ – empirikų ir racionalistų – kaktomušos nė iš tolo nebūta, toks bipolinis filosofinio modernio apibūdinimas, net jei ir sukonstruotas *a posteriori*, yra produktyvus (smulkiau žr. Šaulauskas, 2005). O žvelgiant iš metafilosofinės retrospektyvos – ir adekvatus, nes atskleidžia giluminę nūdienių metodologinių batalijų ašį lygiai tiek, kiek pastaroji išlaikė savo prigimtinę sandarą nuo pat Descartes'o laikų.

Jeigu taip, tuomet kartinis metafilosofinės refleksijos klausimas yra toks: Kas įgalino analitikos-hermeneutikos dvilypumo atsiradimą, kokios aksiologinės, ontologinės ar epistemologinės nuostatos, kokios pamatinės išvalgos sukėlė moderniosios filosofijos susidvejinimą ir atitinkamai nesiliaujančias tokio susidvejinimo kritinės dekonstrukcijos pastangas iki pat antrojo XXI amžiaus dešimtmečio?

Modernioji Vakarų filosofijos metodologinė paradigma, o sykiu ir analitikos-hermeneutikos kontroversijos istorijos pradžia siecina su Naujųjų laikų filosofijos pradininko Rene Descartes'o suformuluotais metodologiniais principais. Pakeitęs teologinį Viduriniųjų amžių teocentrinį „autoritarizmą“, antropocentrinis Naujųjų laikų filosofavimo modelis pagrįstas individualiosios savimovės, suprantos kaip refleksyvosios sąmonės branduolio, nelygstama epistemologine ir ontologine svarba iš esmės visose teorinės

ir netgi praktinės veiklos srityse. Esminė moderniojo filosofavimo prielaida ir jo pagrindinis rūpestis – epistemiškai-praktiškai produktyvi aktyvaus pažįstančiojo subjekto ir pažįstamojo inertiško objekto priešprieša *sub specie theoriae*. Toks subjekto ir objekto supriešinimas įgalino pamatinės moderniosios filosofijos – visagalio metodo – vienvaldystę. Pastarasis, suprantas kaip universalus principas, įgalinantis episteminę veiklą ir užtikrinantis jos produktyvumą, sykiu apodiktiškai nulėmė ir metodologinių moderniosios filosofijos kontroversijų ribas – iš jų ir visų pirma kartinį metafilosofinį klausimą apie filosofinės žiūros *sui generis* kompetencijos pobūdį ir ribas.

Būtent todėl moderniosios Vakarų filosofijos dvilypumo retrospekcijai patogiai talkina trinarė schema, apibūdinanti ilgąmetę okcidentinės filosofinės tradicijos istoriją kaip skirtingų metodologinių-teminių platformų – antropocentrizmo, teocentrizmo ir kosmocentrizmo – kaitą.

Iš tiesų: juk patogiu ir įprastu matyti seniausiąją Graikiją, mūsiškojo galvojimo lopšį, kaip palinkusią ties smalsia esinijos – to, kas ir kaip yra, *to ontos*, – problematika. Ji, ištrūkusi iš vaizdingų mitologemų glėbio, ėmė stebėtis ir klausti: kas tikrumoje išties yra, iš ko ir kaip toji tikruma radosi ir būva. Ir matė taip besistebintįjį ir taip beklausiantįjį kaip vienalytį esančios tikrumos viseto elementą – kosmocentrinę žiūrą mikropasaulį, įskaitant ir žmogiškąjį buvimą, laiko natūralia ir sudėtine homogeniškojo makropasaulio dalimi. Ir netgi tarus, kad žmogus yra visų daiktų matas, į ontologinį svarstymą orientuotas kosmocentrizmas pažintinės veiklos bei jos rezultatyvumo versmės galų gale ieško makrokosmo būtyje – žinojimo ir nežinojimo, įtikėjimo ir abejojimo vyksmas

yra ne tik būties apraiška, bet ir visavertis būties būdas. Tad ir visų daiktų matu žmogų paverčia universalioji būties sandara, globalinė tikrąbūčio tvarka, o ne jo diskrecijai paklūstantis aktas. O teocentrizmas perkelia pamatinių principų steigties ir jų legitimacijos šaltinį iš natūralios, savaime būvančios, kosmologinės plotmės į valingo, tyčinio veiksmo įgalintą ir nuolat juo palaikomą transcendentinę erčią. Tačiau tokia perkėla esmingai nepakeičia ontologizuojančios teorinės žvalgos vertybinio statuso. Abejurgalioja principinė metodologinė maksima – tai, kas iš tiesų yra, galiausiai lemia tai, kaip ir ką matome bei ko pažinti nesame pajėgūs. Ir tik stojus renesansiškojo antropocentrizmo metui netruko ilgam įsikurti epistemologinės žiūros vienvaldystė – dabar jau epistemologija, o ne ontologija tapo galutine metodologinių nuostatų artikuliacijos instancija, kuri ir iki šiol lemia tektoninius filosofinės problematikos poslinkius.

Tačiau toks trichotominis naratyvas suprastinas tik kaip euristinis modelis, žymintis vienokios ar kitokios metodologinės orientacijos bendriausiąjį pobūdį ir punktyriškai apibūdinantis probleminį lauką. Jis neturi būti traktuojamas kaip rigidiška istoriografinė schema, kuri pajėgia viena-reikšmiškai fiksuoti radikaliai skirtingas diachronines filosofijos raidos pakopas bei jų kaitos logiką. Kitaip sakant, tokios euristinės trichotomijos vartojimu nieku gyvu neturi būti katinama griežtai suskaldyti Vakarų filosofijos raidą į Antikos, Viduramžių ir Naujųjų laikų ar Modernybės padalinius, įsprendžiant visas šių trijų laikotarpių koncepcijas į vieną metodologinį ir probleminį horizontą talpinančius lydinius (atitinkamai kosmocentrizmo, teocentrizmo ir antropocentrizmo). Ji čia veiksminga lygiai ir tik

ties, kiek padeda išryškinti metodologinių ir teminių vektorių kontūrus kaip *implicite* ir *explicite* pamatomas moderniosios Vakarų filosofijos sklaidos dominantes.

Antropocentrinis *subjectum*: epistemologinis ir episteminis *ego cogito*

Retrospektyviosios metafilosofinės regos požiūriu, pagrindinis antropocentrinės epistemologijos ypatumas, skiriantis ją nuo kosmocentrinės ir teocentrinės orientacijos, yra specifinis filosofinio diskurso organizacijos būdas, kai centrine epistemologinės ir ontologinės analizės filosofema tampa autonomiško subjekto samprata.

Nuo pat Naujųjų laikų, t. y. pradedant Descartes'o epistemologine metafizika, *subjectum* filosofema išvirsta autarkine kategorija, t. y. pačiu save pagrindžiančiu – savarankišku, būtinu ir pakankamu – episteminės veiklos konceptualizacijos principu. Unikalus, nelygstamai individualus ir neatimamai aktyvus *subjectum* tampa bet kokio pažintinio vyksmo filosofinės analizės atskaitos tašku. O pažintinės veiklos rezultatyvumas – teisingumas, naudingumas ar tinkamumas – analizuojamas ir vertinamas tik nuosekliai atsižvelgiant į suprantančiojo, jaučiančiojo, žinančiojo ir vartojančiojo subjekto veiklų, t. y. save performatyviai pagrindžiantįjį, buvimą. Ir kadangi vienintelis prasmės steigties ir joje įveiklintų prasmingumo charakteristikų (teisingumo, tinkamumo etc.) vertinimo principas yra autonomiškasis *subjectum*, būtina adekvačios analizės sąlyga yra nevaržomai besiskleidžianti savistaba ir jos adekvačios fiksacijos, t. y. autentiškos refleksijos, galimybė.

Todėl modernioji epistemologija neišvengiamai įgauna *ego cogito* spontaniką

valdančių dėsnų aptikties pavidalą. Iš čia – patikimai skaidrios ir universaliai galiojančios epistemologinės refleksijos prielaida: filosofas, mąstydamas savojo mąstymo vyksmą, taip pat atskleidžia racionalaus mąstymo *sui generis* sandarą ir jo patikimumo pagrindus. Tai savo ruožtu reiškia, kad ne spontaniškasis žmogiškosios savimonės įvairovės visetas (o toks visetas apima ne tik skirtingas, bet galbūt net ir nebendramates refleksijos formas), bet istoriškai susiklosčiusi ir *hic et nunc* įveiklinta filosofinės refleksijos specifika virsta svarbiausiuoju ir būtiniausiuoju bet kokių episteminių judesių atodangos bei standartų šaltiniu, varikliu ir garantu.

Pabrėžtina, kad čia pateikiamos metafilosofinės retrospektyvos terminija reikalauja, kad epistemologinis *ego*, arba *epistemologinis subjektas*, būtų nuosekliai skiriamas nuo episteminio *ego*, arba episteminio subjekto, filosofemos. Episteminis *ego* – tai pažįstantysis (suprantantysis) subjektas, arba *grosso modo*, protas, omuo, intelektas ar sąmonė; o jo pažintiniai (episteminiai) aktai apima visas kognityvinės (pažintinės, suvokiamosios, suprantamosios, nuvokiamosios etc.) veiklos formas, iš jų ir net visų pirma filosofinį diskursą. O epistemologinis *ego*, arba pažinimo teoriją konstruojantis subjektas, suprastinas kaip episteminio *ego*, artikuliuojančio epistemologines nuostatas, refleksyvioji autoreprezentacija – epistemologinis *ego* jo paties steigiamoje epistemologinio diskurso terpėje įsivardija performatyviai arba yra performatyviai joje numanomas. Kitaip sakant, epistemologinis *ego* – tai filosofinis episteminio *ego* įsivardijimas, tai episteminio subjekto autoprojekcija filosofinio diskurso horizonte.

Žmogus, perfrazuojant Protagorą, tampa ne tik daiktų, bet ir paties savęs, savo racio-

nalumo, savo episteminių potencialų matas. Pažįstantysis sąmonės branduolys tarsi suskyla į du skirtingus, tačiau privalančius bent iš dalies sutapti principus. Į tą, kuris „stebėdamas“ visa, kas yra, rikiuoja savo stebinius į tam tikras iš anksto žinomai identifikuojamą voras. Ir į tą, kuris ne tik geba „stebėti“ patį „stebėtoją“, bet ir įvardyti jo veikimo principus bei, kas itin svarbu, prižiūrėti, kad pastarasis jų nuosekliai laikytųsi. „Stebėtojo stebėtojas“ – epistemologinis *ego* – pajėgus adekvačiai atlikti ne tik „stebinčiojo subjekto“ – episteminio *ego* – disponuojamų pažinimo priemonių ir būdų inventorizaciją, bet ir būdamas sudėtinio pastarojo palydovu ir dalyviu kontroliuoti ar bent įvertinti atliekamų episteminių judesių taisyklingumą.

Tad žmogiškosios sąmonės apibrėžtumo, jos baigtinumo ir netobulumo parametrų epistemologinė rega išsiveržia iš teocentrinio svarstymo skliauto. Pavirtusi fundamentiniu – steigiančiuoju ir laiduojančiuoju – žmogiškosios sąmonės apibrėžtumu, ji tampa pagrindiniu epistemologinių doktrinų ir bet kokio filosofinio tyrimo galutiniausiu rūpesčiu. Pažintinis žmogiškosios būties netobulumas, jos principinis nepakankamumas imamas mąstyti kaip betarpiška žmogiškosios savimonės – reflektuojančiojo epistemologinio subjekto – konstatuojančioji atpažintis: esu toks, koks esu, todėl, kad pats save matau toki, koks esu taip matydamas. Savimatos, t. y. filosofinės refleksijos, aktas yra konstitucinis veiksmas, pagrindžiantis pažįstantčiosios sąmonės statusą, jos struktūrą ir ją valdančius dėsningumus. Matyti save patį moderniosios epistemologinės projekcijos horizonte reiškia „matuoti“ savo episteminę potencialumą: nustatyti jos galią, ribas bei fiksuoti įmanomas tokių ribojančių priežasčių.

Šia prasme moderniosios epistemologijos savimata yra ir specifinis jos savikūros aktas, t. y. refleksyvusis ir *volens nolens* paisantis esamos filosofinio diskurso panchronijos (neišvengiamos filosofuojančiojo *ego* atožvalgos į tai, kas jau buvo pasakyta, ir į tai, kaip buvo pasakyta) performatyvas, nubrėžiantis ir įtvirtinantis artikuliuojamos problematikos bei metodologinio jos sprendimo instrumentarijaus kontūrus iki pat „post-filosofinių“ nūdienės profesionaliosios filosofijos proveržių.

Savo ruožtu, transcendentinės, nežmogiškosios būties pagrindimas atimamas teologinių ar kosmocentrinių projekcijų metmens. Jis taip pat yra vien tik žmogiškosios ir nusistatančios savo pačios ribas epistemologijos užduotis: makrokosmo būtis, natūra, čia paklūsta antropiniam principui ir teregima tik kaip mikrokosmo bendrabūvio, kultūros, autoprojekcijos funkcinė atitiktis. Transcendentinės paties filosofuojančiojo buvimo ir jo konstruojamos epistemologijos prielaidos atsiskleidžia tik tokio laisvo ir nevaržomo konstravimo kontekste. Jos pačios yra filosofinės refleksijos rezultatas – iš esmės savanoriškas ir jokių išorinių kliaučių nevaržomas epistemologinio *ego* ap-si-brėžimas.

Todėl ir transcendentiniai žmogiškąją būtį kaustantys gniaužtai iš esmės tėra laisvai besiskleidžiančios filosofinės refleksijos artefaktai, o ne tokią refleksiją įbūtinantys rėmai. Modernioji filosofinė žiūra temato pamatines nežmogiškosios būties kategorijas kaip ontologizuotus epistemologinių nuostatų vedinius, įgalinanančius visa apimančią epistemologinio *ego* svarstymų horizontą. Tai reiškia, kad anapus žmogiškojo pasaulio, anapus žinojimo ir vertės, yra arba tai, kas nėra pažinu ir vertinga, arba

tai, kam pažinumą ir vertingumą suteikia žmogiškasis prasingumo pasaulis. Arba nesuteikia tokio pažinumo ir vertingumo. Ir vienu, ir kitu atveju nežmogiškoji būtis yra steigiamą ir palaikoma epistemologiniais žmogiškosios sąmonės ištekliais, nusakančiais episteminių aktų pobūdį, galią ir vertę. Taip kosmocentrinę ir teocentrinę žiūrą, ribojančią žmogiškosios sąmonės ir filosofinės sąvimonės spontaniką visa apimančiu gamtinio ir atgamtinio transcendentos masteliu, įveikia visagalė epistemologinio *ego cogito* antropocentrinė savigrinda.

Modernybė, solipsizmo žabangos ir agneologija

Tačiau antropocentrinio išsivadavimo iš apodiktinio teocentrinio ar kosmocentrinio transcendentos šventė sykiu yra ir karti karaliaus Pyro pergalė. Epistemologinis subjektas, išsivadavęs iš globėjiško kosmocentrinio ir teocentrinio įkalinimo negalios, atsiduria savo visagalystės ir net savosios būties efemerškumo akivaizdoje. Jis susiduria su dar galingesniu jo pažintinių potencijų didybę paneigiančiu tramdytoju – nedievišku ir negamišku, o todėl tik dar labiau negailestingu ir apodiktišku. Jį nuolat persekioja jo paties epistemologinės kūrinijos artefaktas – absurdiško solipsizmo košmaras, nepaklūstantis jo paties postuluojamiems moderniojo racionalumo kanonams.

Juk jeigu bet koks nuosekliai ir neprieštarinčiai reflektuojantis epistemologinis subjektas pajėgia pats nusistatyti jo steigiamos būties pobūdį, struktūrą ir ribas, tuomet kiekvieno tokio epistemologinio subjekto pažintinės pretenzijos yra apribotos jo postuluojamo probleminio horizonto charakteristikomis ir kartu praranda universaliąją, intersubjektyviąją episteminę vertę.

Todėl, sykis tokios vertės siekiama, būtina tarti, kad egzistuoja vienoks ir tik vienoks adekvačiai (neklystamai) reflektuojantis epistemologinis subjektas. Tačiau net jeigu tuo ir būtų galima daugiau ar mažiau patikimai įsitikinti (visiškai pašalinti abejonės neįmanoma, nes toks įsitikinimas galų gale turėtų būti grindžiamas pilnutine indukcija, – ji pati geriausiu atveju gali apimti tik iki šiol žinomai įvykdytus epistemologinio *ego* savigrindos atvejus, o jų galėjo būti ir daugiau, jau nekalbant apie tai, kiek ir kokių dar gali jų būti ir bus), tai ir tuomet jo episteminės pretenzijos bus ribotos tol ir tiek, kol ir kiek jis būtinai turės pripažinti transcendentines savo potencijų ribas.

Juk epistemologinis *ego* negali įveikti pamatinio savosios pažintinės būties ribotumo savo paties postuluojamo užribio – epistemologinio transcendentanto kaip draudimo klysti šiapus prasmingojo horizonto uždangos – akivaizdoje. Ir nors tokia uždanga yra leidimas ar net prievolė klysti anapus steigiamų prasmų ribos, ji pati savaime nepakerta pažintinių pretenzijų šiapus užkardos – juk širma gali būti sėkmingai nukelta toliau, taip įtraukiant praplėstą prasmingumo horizontą į patikimo žinojimo erčią. Taip laisvė nevaržomai abejoti šiapus epistemologinės žiūros horizonto tampa draudimu laisvai jame klysti. Laisvė realizuoti savo paties nusakytas epistemines galimybes reiškia būtinybę pripažinti, kad egzistuoja riba, kurios nevalia peržengti: ją *ad maximum* galima tik pastumti kiek tolėliau – paliekant ribą riba. Tačiau taip užkardyta laisva abejonė yra jos prievartinis *su-si*-tramdymas, o sykiu ir laisvės paneiga. Išsivadavimas pastūmėjant žinojimo ribą kiek tolėliau pasirodo esąs viso labo naujas įsikalinimas. Todėl nuosekliai racionalaus ir

refleksyvaus epistemologinio *ego* arenoje, kuri lygiai apima ir moderniosios filosofijos avansceną, ir jos užkulsius, visuomet yra numatyta vieta ir absurdo dramai, ir solipsizmo fantasmagorijai: čia netikrybė patikina tikrybę, o tiesą ir žinojimą paslaugiai peni apgaulė ir nežinia.

Spontaniškieji epistemologinio *ego* judesiai yra atimti juos įkvepiančio ir palaikančio šaltinio – prielaidos, kad adekvatus žmogiškasis pažinimas yra ne tik įmanomas, bet ir galimas *hic et nunc*, tikrumo. Moderniosios, epistemologizuotos filosofijos *moto* – neabejotinai tikra tik pati abejonė, – tačiau ar gali abejonė būti pakankamu to, kuo negalima abejoti, t. y. pačios tikrybės, pagrindu? Jeigu taip, tuomet kaipgi epistemologinis *ego* užsitikrina savo pažintinių pretenzijų tikrybę arba, kitaip klausiant, kaip jis apriboja savo paties postuluojamą konstitucinę pažįstamo pasaulio statybos laisvę ir tuo būdu apeina absurdišką solipsizmo vilkduobę?

Solipsizmas, esant nevaržomai epistemologinio *ego* galiai, įveikiamas vien konstruojant transcendentinius žinojimą įgalinančius barjerus. Juk epistemologinio subjekto požiūriu intersubjektyvumas visuomet yra jo laisvo apsisprendimo – sutikimo ką nors laikyti neginčytinu ar teisingu, arba, anot Descartes'o, nevaliojimo kuo nors nepatikėti, – rezultatas, o ne tokio apsisprendimo prielaida. Kitaip sakant, epistemologinio *ego* diktuojamą solipsizmą gali įveikti tik pats epistemologinis *ego* laisva valia postulodamas savo paties potencijų ribas. Arba: vienintelis solipsistinės grėsmės įveikos būdas yra vienoks arba kitoks jo nevaržomos spontanikos *ap-si*-ribojimas, t. y. savotiškas jo „*su-si*-jaukinimas“ ar *su-si*-norminimas.

Tai gali būti padaroma įvairiai. Pavyzdžiui, *volens nolens* pripažįstant, kad epistemologinę laikyseną turi valdyti „įgimtų idėjų“ diktatas. Diktatas, gebantis surakinti absoliučiai laisvą žmogiškojo pažinimo vyksmą intersubjektyviosiomis prasmingumo struktūromis – absoliučios laisvės absoliučią nelaisvę steigiančiomis užkardomis. Šitaip mėginama įbrukti nesuvaldomą epistemologinio *ego* solipsistinių užtaisų į patikimus ir amžinai dėvimus tramdomuosius transcendentinio marškinėlius. Iš čia ir kantiškasis transcendentinis ap-*si*-ribojimas kaip dar labiau sangražinė savitramdos forma – kaip galutinė ir neatšaukiama transcendentalinė epistemologinio *ego* ap-*si*-brėžtis. Tą patį rezultatą mėginta pasiekti postuluojuot savotišką „kolektyvinį solipsizmą“, o todėl ir tarsi ne solipsizmą – mušk priešą jo paties ginklu. Taip skleidžiasi istorizmo žiūra – kaip epistemologinio *ego* priklausomybė nuo (jo atžvilgiu) transcendentistiškai, panenteistiškai būvančio istorinio konteksto, kurį būtina darnus episteminių judesių visetas, kloties. Ir „visuotinio transcendentalinio solipsizmo“, ir „istorinio kolektyvinio solipsizmo“ turinys – intersubjektyvumo pavertimas neatimama bet kokios pažintinės veiklos apibrėžtimi ir sąlyga. Kitaip sakant, bet kokia intersubjektyvumo ontologizacija reiškia jo įbūtinimą anapus visuomet refleksyvaus ir visuomet subjektyvaus epistemologinio *ego* karalystės pastarosios autonomiškumo, subjektyvumo, refleksyvumo ir spontaniškumo sąskaita. Taip pamatinio intersubjektyvumo prielaida kvestionuoja unikalumu grįstą refleksyvosios sąmonės filosofinę kompetenciją, iš esmės pakirsdama neginčijamą antropocentrinės epistemologijos teisę į žinojimo ir tiesos monopolį.

Taigi, antropocentrinės epistemologijos epicentrą įpavidalina refleksyvosios žmogiškosios būties savigrindos kaip solipsistinio žmogiškojo pasaulio efemeriškumo įveikos užduotis. Refleksyviai filosofuojančio moderniojo žmogaus tramplinas – racionalusis tikrumas, pasitikėjimo vertas betarpiškumas ir abejones įveikiantis akivaizdumas. Nutaikytas į patikimos epistemologijos ir patikimo ne kosmo-teocentristinio pasaulio rekonstrukciją, jis nuolatos svyruoja. Dėl tokio tramplino epistemologinis *ego* tesugeba įveikti refleksyvią antropocentrinę abejonę vos akimirksniui. Tik tiek tegali trukti refleksyvosios filosofinės sąmonės užmarštis atlikti savo naujai įgytąją priedermę – abejoti viskuo, kas tik gali būti, nors toli gražu nebūtinai yra netikra. Ir abejoti ne tik tuo, kas yra įkurdinta anapus refleksijos ribų ir todėl dar neįgavo jos legitimuojančio palaiminimo, bet ir tuo, kas turėtų būti skaidru ir permatoma atidžiai paisant saugaus žinojimo riboženklį. Abejoti net ir paties moderniosios pažįstančios sąmonės savigrindos projekto sėkme ir unikalių, refleksyviųjų bei konstitutyviųjų epistemologinio *ego* galių atrastimi.

Abejoti žinojimo galimybe bijant ir vengiant jį aptikti, jo siekti nepasiekiant – tokią iš esmės dvilybę ir vidujai prieštaringą strategiją diktuoja siekis be kuria kaina išvengti solipsizmo klampynės. Kaip sykis toks bijantis pasiekti siekis ir nulemia tai, kad moderniosios pažinimo teorijos plėtotė visuomet buvo ir tebėra ne tiek žinojimo, kiek principinės žinojimo negalios ir daugialypių nežinios veidų paieška ir refleksija. Todėl ją *sensu stricto* turėtų šaukti moderniosios nežinojimo teorijos – *agneologijos* arba *agnoilogijos* – vardu. Pastarąjį terminą, kaip, beje, ir „pačios“ epistemologijos filo-

sofemą, pasiūlė nepelnytai menkai težinomas Jamesas Frederickas Ferrieras (Ferrier 1854), taręs, kad agnoiologija yra „tikrojo nežinojimo teorija“. Perfrazuodami garsiąją Jeano Baudrillard'o išsargę galime nebijodami tarti, kad nelygstamas epistemologijos kategorijos populiarumas yra simuliakras, slepiantis tai, kuo mūsiškoji epistemologija nėra ir net negali būti – žinojimo ieška ir jo grįžtinti (štai ir anglakalbis visa ką žinantis *Google* nūdien aiškiai byloja, kad žodžių junginys „modern philosophy“ yra net penkis kartus retesnis negu „epistemology“ – o agnesiologijos termino bei jo vedinių kartotę galima kaip mat suskaičiuoti ant savo ir keletu kolegų pirštų). Taip modernioji epistemologija maskuoja savo nebūtį nuosekliai slėpdama savojo antipodo – lygiai tiek pat modernios agneiologijos – triumfą.

Epistemologinė galybė ir solipsizmo išvangos imperatyvas

Atsispyrus į episteminio ir epistemologinio *ego* skirtį matyti, kad pamatinė antropocentrinės epistemologijos prielaida yra episteminio subjekto tapatinimas su autonomiškuoju epistemologiniu subjektu, o moderniosios epistemologijos turinys visų pirma yra epistemologinio *ego* refleksijos išklotinė. Arba: moderniojo epistemologinio metanaratyvo prielaida ir pavidalas yra ypatingo filosofinio *ego* visagalystės ir vienatiškumo beatodairiškas teigimas (toks „metanaratyvas“ čia suprastinas kuo plačiausia prasme: kaip visa apimanti teorinė žiūra, kuri imasi paaiškinti tai, kas yra ir kas turi būti pretenduodama į ypatingą – įveikiantį kontekstualumą ir todėl absoliutų – savo aiškinimo pagrįstumą).

Antropocentrinis epistemologinis subjektas, skirtingai nuo kosmocentrinės ir teocentrinės žiūros, suvokiamas kaip

vienintelis rezultatyvios, naudingos ir patikimos episteminės veiklos normatyvumo šaltinis ir garantas. Refleksyvusis filosofinis subjektas tampa ne tik vienintelis imanomas episteminės veiklos „stebėtojas“ (tai būdinga ir teocentrinei, ir kosmocentrinei žiūrai lygiai tiek, kiek joje išskleidžiama filosofinė pažinimo teorija), bet, kas itin svarbu, ir (a) vienvaldis pažinimo vyksmą reglamentuojantis, t. y. lemiantis episteminio proceso taisyklingumą, veiksnys ir (b) visuomet, nors ir skirtingu mastu, jame aktyviai dalyvaujantis agentas. Dabar jau tik epistemologinis subjektas gali atpažinti ir (arba) suteikti pažinimo vyksmui jį įgalinančius dėmenis: prasmų artikuliacijos taisyklingumą, argumentacinę galią, patikros išteklį, metodą etc. Modernusis epistemologinis subjektas, mąstomas kaip imanentinis ir pagrindinis bet kokio racionalumo sandas, lemtingai esti tiek kasdienio, tiek moksline, religinio ar estetinio pažinimo turinio cenzorius, šaltinis ir garantas. Būtent jo sugebėjimas būti visur esančiu, t. y. būti visur, kur esama racionalus patyrimo, užtikrina tiek pamatinę epistemologinės veiklos homogeniją, tiek tokios veiklos filosofinį modeliavimą agneiologinės epistemologijos pavidalu.

Dabar jau iš tiesų pritardami Einsteinui „galime sakyti – „amžinasis pasaulio slėpinys yra jo suvokiamumas“. Tai, kad be tokio suvokiamumo išorinio pasaulio sankloda būtų beprasmiška, yra viena didžiausių Immanuelio Kanto išvalgų“ (Einstein, 1936). Racionalųjį suvokiamumą įgalinantys (ir epistemologinio *ego* nu-si-statytieji) žinojimo principai minimalistiniai, bet universalūs: jie lygiai galioja bet kokiai korektiškai konceptualinei veiklai – nuo pat kasdienoje praktikuojamo racionalaus galvojimo iki

sveikam protui prieštaraujančios kvantinės mechanikos. Iš tiesų, juk pastaroji, kad ir peikdama Kanto ir Einsteino „metafiziką“, nuosekliai „įvykdė Einsteino rekomendacijas: mokslinės teorijos privalo būti logiškai nuoseklios, „paprastos“ ir empiriškai patikrinamos. O lokalumo ir priežastingumo principų galima ir atsisakyti“ (Weinert, 2009: 210). Žinoma, „lokalumas“ čia nereiškia istoricistinio ir solipsistinio kontekstualumo – lokalumo principą Einsteinas suprato kaip šviesos greičio barjero absoliutumą tiek *micro*, tiek ir *macro* pasaulyje (Weinert, 2009: 208), kitaip sakant, kaip tokio kontekstualumo neįmanomybę.

Taigi, solipsizmą išpažįstančio ir solipsizmą neigiančio moderniojo *epistemologinio ego* branduolys – universalusis individas *in abstracto*. Jis būva kaip nevaržomas žinojimo vyksmas ir kaip tokį nevaržomą vyksmą pagrindžiantysis ir todėl jį disciplinuojantysis principas: kaip episteminis *actus purus* ir kaip epistemologinis *quid juris*, kaip spontaniškas faktas ir kaip paklūstanti neatšaukiamai tvarkai jo faktiškumo grįstis. Arba: būva kaip nevaržomai susivaržantis savaimingumas, kaip klusnus nesukalbamas, steigiantis savo (ne)laisvės ribas. Ir todėl jis neišvengiamai įgauna agresyvaus – neatimamai performatyvaus – racionalumo pavidalą: išvirsta vidujai prieštaringu, nestabiliu ir paslaptingu spontaniškos valios ir disciplinuoto žinojimo lydiniu. Nes apodiktinė pažinimo vyksmo savaimiškumo prielaida įtvirtina ne tik nevaržomą valią žinoti, bet ir performatyvią jos suvaržymo būtinybę. Čia žinojimo visokeriopa laisvė yra laiduojama vienodais žinojimo vienokiais standartais. Tokia epistemologinė nuostata ir yra pamatinė radikaliųjų moder-

nybės prieštarų versmė ir garantas, įgavusi ir įgaunanti įvairiai šaukiamų dichotomijų vardus: žinojimo ir valios, dvasios ir kūno, proto ir širdies, fizikų ir lyrikų, analitikos ir hermeneutikos, moderno ir „postmoderno“ etc. Dichotomijų, kurių įveikos paieška iki šiol stūkso nelygu visagalis filosofinis akmuo, sergimas taip geidžiamo ir taip neaptinkamo šventojo Gralio slėpinio.

Iš čia – nebylus ar bežadis solipsizmo išpažinimas ir numanoma ar žodingoji jo atmestis. Šis pamatinis moderniosios filosofijos dvilypumas įtvirtina šizofreniškos epistemologinio *ego* žinojimo skilties agoniją. Viena vertus, vienatinės epistemologinės savigrindos patosas, penimas pažado atverti patikimo žinojimo sandarą – *cogito ergo cogito ergo sum*. Kita vertus, neredukuojama tokios savigrindos įvairovės galimybė ir ją lydinti desperacija, kurstoma bet kokios ir bet kurios savigrindos patikimumo stygiumi, – *sum ergo dubio* ir net vien tik *cogito ergo dubio*.

Todėl moderniosios Vakarų filosofinio diskurso epistemologizacijos kaina yra galutinė – ji negalima sulygti. Agnostinis solipsizmo košmaras ir ne mažiau agnostinė žinojimo kontekstualizacijos, žinojimo reliatyvizacijos ir nežinojimo triumfo pamėklė nėra filosofinių svarstymų, konceptualinių atrasčių ir metodologinių nuostatų derinimo dalykas. Ji nėra moderniosios filosofijos argumentacinių derybų objektas – ji yra bet kokio moderniojo filosofinio svarstymo prielaida. Epistemologinio modernybės modernumo *ex principio interno* kaina nelygstama: taip, epistemologinė savigrinda galima, ir ne, negalima, nes ji ne vienatinė, nes lygiai kiek galima jų įvairovė, tiek pat lygiai negalima ji pati.

LITERATŪRA

BBC, 2011. The continental-analytic split. *In our time*; 10 Nov 2011, 21:30 on BBC Radio 4; <http://www.bbc.co.uk/programmes/b016x2jp> [žiūrėta 2011 m. lapkričio 29 d.].

Einstein, A., 1936. Physics & reality. *Journal of the Franklin Institute*, Vol. 221, No. 3 (193603), Philadelphia: The Franklin Institute, p. 349–382 (Reprinted with permission in: *Deadalus*, Fall 2005, American Academy of Arts & Sciences, p. 22–25).

Ferrier, J. F., 1854. *Institutes of Metaphysics: the theory of knowing the mind*. Edinburgh; London: W. Blackwood and Sons.

Ngram Viewer, 2011. *Google. Google Books Ngram Viewer*. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/ngrams> [žiūrėta 2011 m. spalio 20 d.].

Nunberg, G., 2010. Counting on Google Books. In: *The Chronicle of Higher Education*. The Chronicle Review, December 16, 2010; <http://chronicle.com/article/Counting-on-Google-Books/125735> [žiūrėta 2011 m. spalio 20 d.].

Šaulauskas, M. P. 2005. Analitikos-hermeneutikos kontroversija. Retrospekcijos bruožai. *Darbai ir dienos*, Nr. 41, Kaunas: VDU, p. 176–180.

Snow, C. P. 1964 [©1963]. *The two cultures: and a second look*. Cambridge: University Press.

Weinert, Friedel, 2009. The Modern Synthesis: Einstein and Kant. *Forum Philosophicum: International Journal for Philosophy*, Autumn 2009, Vol. 14, Issue 2, Krakow: Forum Philosophicum, p. 193–216.

METAPHILOSOPHY OF MODERN AGNEOLOGICAL EPISTEMOLOGY: SOLIPSISM EX PRINCIPIO INTERNO

Marius Povilas Šaulauskas

S u m m a r y

Epistemology serves as a crucial constituent of modern philosophy. Theory of knowledge, in contrast to axiological and ontological theorization, provides the ultimate framework underpinning the problematic whole of philosophical inquiry. Therefore, epistemic claims of the philosophical discourse should be articulated in terms of metaphilosophical reflection not only by reducing scrutinized problematics into the heuristic potential of philosophical analysis *sui generis*, but also by grounding such a potential in terms of its necessity, certainty and uniqueness. Metaphilosophical self-founding of the philosophical modernity dwells on an imperative identification of the epistemic and epistemological *ego*: knowledge posits itself only by

providing its own procedural principals and grounds of justification. Hence the unsurpassable primacy of reflective epistemology, and by the same token the urgent necessity to avoid solipsism transforming the enterprise of modern epistemology into the agneological discourse *par excellence*. Modern epistemological metaphilosophy, in the wake of solipsism, turns into agneology *ex principio interno*: epistemologically grounded philosophy unfolds not as a fortification of knowledge and truth, but as the unremitting search after the amelioration of ignorance and falsehood.

Key words: metaphilosophy, modern philosophy, epistemology, agneology, solipsism.

Įteikta 2011 12 12